

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 51 Volume: 10 Issue: 51
Ağustos 2017 August 2017
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1763>

TEK PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE (1923-1950) CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN İDEOLOJİK DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN ÇÖZÜMLENMESİ *
THE ANALYSIS OF THE REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY'S IDEOLOGICAL CHANGE AND TRANSFORMATION PROCESS DURING ONE-PARTY RULE PERIOD (1923-1950)

Caner ERDOĞAN **

Öz

Bu çalışma Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti iktidarı döneminde (1923-1950) iç ve dış siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmelerin neden olduğu ideolojik değişim ve dönüşüm sürecini çözümlemektedir. Cumhuriyet Halk Partisi bu dönemde Kemalist ideolojik kimliğine sıkı sıkıya bağlı kalmış olmasına rağmen siyasi söylemleri ve hükümet politikaları incelendiğinde, sınırları keskin çizgilerle çizilmiş bir ideolojik çizgisi olmadığı görülmektedir. 1927 yılında devrimci-reformist, laisist, (ekonomide) liberal bir ideolojik duruş ortaya koyan CHP; 1935 yılında bürokratik muhafazakar, aşırı laisist, (ekonomide) aşırı devletçi, (yönetim anlayışında) otoriter; 1941 yılında (yönetim anlayışında) aşırı otoriter; 1949 yılında ılımlı laisist, (ekonomide) liberal, (yönetim biçiminde) yarı-demokrat (ya da görece demokrat) bir ideolojik duruş ortaya koymuştur. Milliyetçilik geçen süre zarfında içerik olarak değişime uğramış, halkçılık anlamsal erozyona uğramış, sadece cumhuriyetçilik değişmez-dönüşmez ideolojik ilke olarak öne çıkmıştır. Bu ideolojik değişim ve dönüşüm sürecini bir ideolojik kaos hali ya da karşıtlıklar içinde sürekli yön arayışı olarak ele almak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Tek Parti İktidarı Dönemi, Kemalizm, 6 İlke.

Abstract

This study analyses the Republican People's Party's (CHP) ideological change and transformation process, which inner and outer political, social and economic happenings caused during one-party rule period (1923-1950). Although CHP tightly coupled Kemalist ideological identity at this period, when political discourses and government policies are analyzed, it is seen that there wasn't ideological line drawn with a sharp line. As CHP set forth a revolutionary-reformist, laisist, (as economic view) liberal ideological position in 1927, it set forth bureaucratic conservative, extreme laisist, (as economic view) extreme statist, (as government view) authoritarian in 1935; (as government view) extreme authoritarian in 1941 and moderate laisist, (as economic view) liberal, (as government view) semi-democrat (or relatively democrat) ideological position in 1949. During elapsed time, nationalism's context changed, populism suffered from semantic erosion, only republicanism came into prominence as an indispensable-nontransformed ideological principle. It is possible to address this ideological change and transformation process as an ideological chaos or continuously searching direction in contrasts.

Keywords: The Republican People's Party, One-Party Rule Period, Kemalism, the 6 Principal.

Giriş

Milli mücadeleyi örgütleyen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak 9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), yeni bir devlet ve rejim kuran, Türk Devrimi'ni gerçekleştirerek ülkeyi modernleşme sürecine götüren devrimci-reformist bir siyasal örgüttür (Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü [CHPT], 2016: md.1; CHP, 1935:1; Ayata, 2010: 63; Bektaş, 1993: 21).

Cumhuriyet Halk Partisi günümüzde kendini "sosyal demokrat" ve "Kemalist" olarak tanımlamaktadır (CHPT, 2016: md.2). CHP'nin sosyal demokrat ideolojik kimliğinin ilk temelleri 1950'li yıllarda bir muhalefet partisi olarak ortaya koyduğu özgürlükçü söylemlerle atılmış, 1965 yılında "ortanın solu" ve 1974 yılında "demokratik sol" ile yaşanan ideolojik değişim ve dönüşüm ile daha somut hale gelmiştir. CHP'nin Kemalist ideolojik temelleri de 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin işgal güçlerine karşı gösterdiği anti-emperyalist, tam bağımsızlıkçı ve milliyetçi tavır ile başlayan süreçte "6 ilke"nin 1931 yılında CHP parti programına eklenmesi ile atılmış, 6 ilkenin dayandığı Kemalizm 1935 yılında partinin resmi ideolojik kimliği olarak kabul edilmiştir. 1950 yılında iktidarı kaybedilmesine kadar geçen süreçte -her ne kadar ideolojik kimlik olarak Kemalizm'e sıkı sıkıya bağlılık gösterilmişse de- iç ve dış dinamiklerin etkisiyle siyasi söylemlerde ve hükümet politikalarında yaşanan ilkesel ve anlamsal değişim ve dönüşümler CHP'nin ideolojik çizgisinde kırılmaları beraberinde getirmiştir. Başka bir ifadeyle, 1950'nin CHP'si ile 1935'in ve 1923'ün CHP'sini aynı ideolojik kimlik ile tanımlıyor olsak da, tek parti iktidarı süresince CHP'nin siyasi söylemlerinde ve hükümet politikalarında farklılaşmalar göze çarpmaktadır. Bu durum, günümüzde halk arasında oluşan genel algının aksine, CHP'nin tek parti iktidarı

* Bu çalışma, yazarın Akdeniz Üniversitesi'nde yazdığı doktora tezinden türetilmiştir (Bkz. Erdoğan, 2017: 86-98).

** Yrd. Doç. Dr., Antalya AKEV Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, c.erdogan@akev.edu.tr.

döneminde sınırları kesin çizgilerle çizilmiş bir ideolojik konuma sahip olmadığını, iç ve dış siyasi gelişmelerin etkisiyle kimi zaman siyasi söylemlerinde ve hükümet politikalarında köklü değişimlere gittiğini, kimi zaman da bağlı olduğu ideolojik ilkelerde aşırılığa ve ılımlılığa eğilimleri içerisine girdiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma ile CHP'nin tek parti iktidarı döneminde 1923-1950 yılları arasında yaşadığı ideolojik değişim ve dönüşüm süreci ele alınacak, geçen süre içerisinde anlam ve içerik olarak oluşan keskin farklılıklar ve CHP'nin karşıtlıklar içinde ideolojik yön arayışı irdelenecektir.

1. Sivas Kongresi'nden 9 Umde'ye Kemalistlerin İdeolojik Eğilimleri

CHP'nin öncülü olarak emperyalist güçlere karşı etkin bir kurtuluş mücadelesi gösteren Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ortaya koyduğu "anti-emperyalist, tam bağımsızlıkçı ve milliyetçi" tavrı (Sivas Kongresi Beyannamesi, 1919: md.1-3; Halk Fırkası Nizamnamesi, 1923: md.1) ve Mustafa Kemal'in 1. Meclis'te önerdiği "Halkçılık Programı"nda öne sürdüğü "halkçılık" ve "halk egemenliği" görüşleri CHP'nin ilk ideolojik temellerini oluşturmuştur (Coşkun; 1978: 20; Perinçek, 2014: 28).

Milli Mücadele sürerken devrimci-reformist kadrolar 1. Meclis içerisinde yaşanan fikir ayrılıkları sürecinde Mustafa Kemal liderliğinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda (1. Grup) bir araya gelmişlerdir (Dursun, 2002: 5; Bila, 1979: 44). Ağırlıklı asker ve sivil bürokrat ve aydınlardan oluşan (Ateş, 1994: 29), yerelde eşraf tarafından desteklenen 1. Gruba karşı saltanatçı, hilafetçi, tutucu, eski İttihatçı, Mustafa Kemal karşıtı kadrolardan oluşan 2. Grup etkin bir muhalefet yürütmüştür. Bu etkin muhalefetin neticesinde, meclis başkanlığı ve icra vekilleri heyeti başkanlığı görevlerini yürüten Mustafa Kemal icra vekilleri heyeti başkanlığı görevinden uzaklaştırılmıştır. Ancak, Mustafa Kemal ile arkadaşlarının İnönü Savaşları, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz'da elde ettikleri askeri zaferler 1. Meclis'te siyasi dengelerin yeniden 1. Grup lehine dönmesini sağlamıştır (Bila, 1979: 46).

1 Kasım 1922'de 2. Grubun sert muhalefetine rağmen "saltanatın kaldırılması" Büyük Millet Meclisi'nde ideolojik ayrılıkları daha da derinleştirmiştir. Bu fikir ayrılıkları sürerken, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde milli burjuvazi ve eşraf kesiminin talepleri doğrultusunda liberal ekonomi anlayışının benimsenmiş olması yeni devletin ve baskın güç olarak CHP kadrolarının ekonomi politikasını ortaya koymuştur (Bila, 1979: 91; Coşkun, 1978: 28). Kurtuluş Savaşı'nın muzaffer komutanı olarak geniş halk kitlelerinin büyük desteğini arkasına alan Mustafa Kemal, henüz dışa vuramadığı devrimler için uygun ortamı hazırlamak için 1 Nisan 1923'te Meclis'in feshedilmesi ve seçimlerin yenilenmesi kararının alınmasını sağlamıştır (Öz, 1996: 51). Mustafa Kemal'in 8 Nisan 1923'te açıkladığı ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun bir program olarak benimsediği "9 Umde"¹ bir seçim programı olmakla birlikte, aynı zamanda CHP'nin ideolojik altyapısını oluşturan ilk ilkeler olmuştur (CHP, 2004: 16; Dursun, 2002: 6; Bila, 1979: 59; Bozkurt, 1976: 75, Coşkun, 1978: 23). 28 Haziran 1923'te gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinde 1. Grup büyük bir başarı elde etmiş, 2. Grup Meclis'ten tamamen tasfiye edilmiştir (Öz, 1996: 51). Böylesi bir ortamda hemen hepsi 1. Grup üyelerinden oluşan 2. Meclis alacağı kararlarla bir "devrim meclisi" niteliği gösterecektir (Hatipoğlu, 2012: 176).

2. Cumhuriyetçi, Halkçı, Milliyetçi, Laisist ve Ekonomide Liberal CHF

Osmanlı Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel miras halk tabanından gelebilecek "devrimci-reformist" bir hareketi imkansız kılmıştır. Bunun bir sonucu olarak, Osmanlı dönemindeki Genç Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki gibi reformist hareketler halktan kopuk bir şekilde sivil-asker bürokrat ve aydınlar tarafından yürütülmüştür (Yanık, 2002: 22). Yeni Türkiye devletini kuran ve Türk Devrimi'ni gerçekleştiren CHP üst kadrolarının ağırlıklı olarak aynı anlayışa sahip asker-sivil bürokrat ve aydınlardan oluşuyor olması, devrimler sürecinde CHP'nin bir "halk hareketi" değil "halka rağmen, ancak halk için" mücadele eden "elitist" ve "jakoben" bir siyasal hareket niteliği göstermesine neden olmuştur (Ayata, 2010: 77; Yanık, 2002: 115; Ateş, 1994: 11). Bu nedenle, halkın devrimleri algılayabilmesi, sahiplenmesi ve içselleştirebilmesi zorlu bir süreci beraberinde getirmiştir.

24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması ile yeni bir Türk devletinin kurulmasından sonra, 9 Eylül 1923'te "Halk Fırkası" kurulmuş (Dursun, 2002: 9; CHP, 1952: 25; Uyar, 2012b: 17; CHP, 2004: 16), 29 Ekim 1923'te yeni devletin yönetim şekli olarak cumhuriyet ilan edilmiştir. Mustafa Kemal'in "değişmez genel başkan" ilan edildiği 2. CHF Kurultayı'nda kabul edilen 1927 Nizamnamesi'nde CHF'nin "cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi" bir parti olduğu vurgulanmış (CHF Nizamnamesi, 1927: md.1), "fırka devlet ve millet

¹ 9 Umde: 1- Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir, 2- Halkın gerçek temsilcisi TBMM'dir, 3- Milli hakimiyet, 4- Tam bağımsızlık, 5- İktisadi kalkınma, 6- Tevhid-i Tedrisat, 7- Saltanat diriltilemez, 8- Adil mahkemeler, 9- Daha kısa askerlik süreleri

işlerinde din ile dünyayı birbirinden ayırmayı en önemli esaslarından sayar (CHF Nizamnamesi, 1927: md.3)” denilerek “laisizm” ilkesi benimsenmiştir (CHP, 2004: 17).

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi’nin kararları, 3 Mart 1924’te halifelığın kaldırılması, 17 Kasım 1924’te Reis-i Cumhur Atatürk tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurdurulması ve 1927 CHF Nizamnamesi’nin ortaya koyduğu temel ilkeler CHP kadrolarının ideolojik duruşunun cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik, liberal ekonomi ve çok partili demokratik sistem ideali çerçevesinde şekillendiğini göstermiştir.

Osmanlı Devleti’nin tarıma dayalı geleneksel üretim yapısı 19. yüzyılda Anadolu coğrafyasında sanayileşme ve kapitalist birikim süreçleri yaşanmamasına, böylece köklü bir burjuva ve işçi sınıfının ortaya çıkmamasına neden olmuştur (Bozkurt, 1976: 98-100; Ateş, 1994: 12). Böylece, Avrupa’da 1800’lü yılların ikinci yarısından itibaren büyük bir siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişime neden olan burjuva-işçi sınıfı çatışması Osmanlı Devleti’nin son yıllarında ve henüz cumhuriyetin ilk yıllarında etkisini tam olarak göstermemiştir. Ağırlıklı olarak asker-sivil aydın ve bürokratlardan oluşan CHP kadroları da işçi sınıfının ideolojisi olan sosyalizme ilgi duymamışlardır (Ateş, 1994: 39).

CHP kadroları Türkiye’nin toplumsal yapısının gerçekliğinden hareketle tüm toplumsal sınıflara yönelik ayrıcalıkları reddeden, toplumdaki herkesin eşitliği fikrine dayanan ve dayanışmacı ruhu temel alan “halkçılık” ilkesini benimsemişlerdir (Halk Fırkası Nizamnamesi, 1923: md. 2; Demirel, 2014: 34; Uyar, 2012b: 23; Ayata, 2010: 64; Ateş, 1994: 33). Oysa ki, yakın bir dönemde Batılı ülkelerde sosyalist, komünist, sosyal demokrat partiler ile sendikaların vermiş olduğu örgütlü mücadelenin bir sonucu olarak burjuva lehine eşitlik değil, işçi sınıfı lehine sosyal adalet söylemi ön plana çıkmıştır. Ancak, henüz kentleşme ve sanayileşme süreçlerini geçirmemiş olan Türkiye’nin geleneksel toplum yapısı ve üretim tarzı CHP kadrolarının “sınıfsız” bir bakış açısı yerine dayanışmacılığı ön plana çıkararak “sınıfsız” bir toplum idealini benimsemelerine neden olmuştur (Koç, 2014: 26).

CHP kadroları halkçılığı Rousseau’nun “halk egemenliği” görüşünü temel alarak, “demokrasi”yi de kapsayacak şekilde kullanmışlar (Hatipoğlu, 2012: 146), “halktan yana, halk lehine” anlamına gelecek şekilde yorumlamışlardır (Uyar, 2012a: 69; Yükseliman, 2002: 60). Bu nedenle ideolojik olarak demokrasiyi halkçılıktan ayrı olarak vurgulama gereği duymamışlardır. Bu açıdan bakıldığında, CHP kadrolarının halkçılığa yüklediği anlam bilinçli bir sol karşıtlığı olarak işçi sınıfının yok sayılması ya da Osmanlı tipi “yöneten-yönetilen” sınıflar arasında yönetenlerin ayrıcalığa tabi tutulması değildir. Aksine, halkçılık yönetilenlere de değer atfeden, kanun önünde herkesin eşitliğine dayanan, yani devlet nezdinde ve toplumsal, ekonomik ve siyasi yaşamda herkesin eşitliğini savunan bir görüştür (CHP, 1935: 7; Hatipoğlu, 2012: 140-142; Bozkurt, 1976: 113). Nitekim, CHP kadrolarının 1922-1928 arasında gerçekleştirdiği siyasi, toplumsal, kültürel ve hukuki devrimler kısa bir sürede Osmanlı’dan kalma monarşik ve teokratik kurumların tasfiye edilmesini (Demirel, 2014: 80-82; Hatipoğlu, 2012: 174), halkın “kul” olmaktan çıkarak “eşit vatandaş” kimliğine kavuşmasını sağlamıştır (CHP, 2004: 71; Hatipoğlu, 2012: 139). Ancak, halkçılık ilkesinin toplumsal sınıfları yok sayan eşitlikçi bakış açısı Türkiye’de sanayileşme ile birlikte ortaya çıkmaya başlayan işçi sınıfının taleplerini karşılamada yetersiz kalmıştır. Henüz Türk Devrimi’nin ilk yıllarında gerici-hilafet yanlısı isyanlarla uğraşan CHP kadroları, İzmir İktisat Kongresi’nde burjuva ve eşrafın taleplerini karşılayan bir ekonomi politikası ortaya koymuş, ancak işçi sınıfının grev ve örgütlenme gibi sendikal hak ve özgürlüklerini geliştirme yönünde herhangi bir adım atmamıştır. Halkçılık ilkesi bir süre sonra devlet tarafından desteklenen milli burjuvazi karşısında örgütlenme, grev, toplu sözleşme gibi sendikal hak ve özgürlüklerden mahrum olan işçi sınıfı ile iktisadi ve siyasi olarak feodal güçlerin tahakkümü altında bulunan köylülerin aleyhine işlemeye başlamıştır (CHP, 1973: 35; Hatipoğlu, 2012: 190; Bila, 1979: 89-93). Nitekim, 1960’lı yıllarda CHP’nin “ortanın solu” görüşünü benimsemesi ile halkçılığın toplumsal sınıfları (özellikle de işçi ve köylü sınıfını) yok sayan eşitlikçi bakışı yerini işçilerden ve köylülerden yana “sosyal adalet” fikrine bırakacaktır.

1923-30 yılları arasında CHP kadrolarının ekonomi politikalarının temelini devlet desteği ile “milli burjuvazi” yaratma stratejisi oluşturmuştur (Demirel, 2014: 158). Ancak, hem özel kesimin yatırım yapabilecek sermayesi, hem de devletin sağlayabileceği kredi imkanları oldukça kısıtlı kalmıştır. Bu durum arzu edilen büyük sanayi yatırımlarının gerçekleştirilememesine, Mustafa Kemal’in deyimiyle, savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin, ekonomik zaferlerle taçlandırılmamasına neden olmuştur. Dahası, liberal ekonomi politikaların sosyal sonuçları da arzu edildiği gibi olmamıştır. İş Bankası ile ticaret kesimine, Ziraat Bankası ile eşrafa ve toprak ağalarına sağlanan kamusal fonlar ve krediler sayesinde mutlu bir azınlık ortaya çıkmış, işbirlikçi burjuvazi güçlenmeye başlamış, yabancı sermaye ekonomik gelişmeden ciddi bir pay alır noktaya gelmiştir. Özellikle milli mücadele kazanıldıktan sonra siyasete atılan ve milletvekilliği ile iş

takipçiliğini bir arada götüren İş Bankası çevresinde toplanmış bir kapitalist grubun varlığı (aferistler) (Hatipoğlu, 2012: 193; Bila, 1979: 93-96) CHP üst kadrolarında büyük bir rahatsızlık yaratmıştır.

1920'li yıllarda aşama aşama siyasal ve toplumsal dönüşüm yaşanırken, özel kesime dayalı devlet destekli ekonomik dönüşüm bir türlü gerçekleştirilememiştir. Başka bir ifadeyle, üstyapı devrimleri henüz altyapı devrimleri ile desteklenememiştir (Ecevit, 2015: 50). Bu durum uzun yıllardır yokluk ve sefalet içerisindeki köylülerin milli gelirden pay alamamalarına neden olmuş, sendikal hak ve özgürlüklerden mahrum olan işçiler de yeni filizlenen milli burjuvaziye karşı korunmasız kalmıştır. 1920'li yıllarda liberal ekonomi politikaları ile arzu edilen ekonomik kalkınmanın sağlanamamış olması, dahası 1929-30 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrası dünya genelinde ekonomiye devlet müdahalesinin gerekliliğinin baskın görüş haline gelmesi, CHP kadrolarının liberal ekonomi politikalarından vazgeçmesi ile sonuçlanmıştır.

CHP kadrolarının çok partili demokrasi ideali de pratikte çok kısa sürmüştür. 2. Meclis'te tasfiye edilen saltanatçı, hilafetçi ve tutucu kadroların yeniden örgütlendiği Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (Hatipoğlu, 2012: 135; Bila, 1979: 76) "karşı-devrimci" hareketlerin odağı olduğu gerekçesiyle 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır. Kendini "reformist (terakkiperver)" ve "cumhuriyetçi" olarak tanımlayan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kısa bir süre içerisinde "karşı devrimcilerin, rejim karşıtlarının" CHF'ye karşı direniş örgütü haline gelmesi çok partili demokrasi ideali bakımından CHP kadrolarında büyük bir endişe ve hayal kırıklığına neden olmuştur (Uyar, 2012b: 31,39). 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırka denemesinin de aynı nedenlerden dolayı başarısız olması CHP kadrolarının çok partili demokratik sisteme geçişi 1945 yılına kadar ertelemesine neden olmuştur (CHP, 2004: 13-14; Ahmad, 2010: 17; Uyar, 2012a: 117,123).

3. 1930 Sonrası Ekonomi Politikalarında Yön Değişimi: Devletçilik

1929-30 Dünya Ekonomik Bunalımı ile dünya genelinde liberal ekonomi politikalarının yerini devletin ekonomiye müdahalesini savunan Keynesyen politikalara bırakması, CHP kadrolarının 1923'ten beri savundukları "iktisadi liberalizm" görüşünün yerini "devletçilik" politikasının almasına neden olmuştur. Nitekim, 1931 yılında toplanan 3. CHF Kurultayı'nda kabul edilen CHF Programı ile ekonomide ılımlı devletçilik anlayışı (CHF, 1931: 31), 1935 yılında toplanan 4. CHF Kurultayı'nda kabul edilen parti programı ile de liberalizm karşıtlığına dayanan, piyasayı ve özel sektörü devlet kontrolü altına alan aşırı devletçilik anlayışı benimsenmiştir (CHP, 1935: 9; Bila, 1979: 113).

1930'lu yıllarda devletçilik politikaları ile çok sayıda imtiyazlı yabancı şirket millileştirilmiş, sanayi planları yapılmış, iktisadi devlet teşekkülleri kurulmuş, yabancı sermaye ve işbirlikçilerine karşı net tavır ortaya konulmuş, büyük bir ekonomik kalkınma süreci başlatılmıştır (Demirel, 2014: 159). Devletçilik politikaları ile başlatılan ağır sanayi hamlesi kentlerde ve kasabalarda hızlı bir refah ve istihdam artışı sağlamıştır. Ancak, taşrada toprak ağalarının baskısı altında yaşayan köylüler milli gelir artışından pay alamamışlardır (Demirel, 2014: 159). Bu sorunun çözümü için feodalizmin de tasfiyesi anlamına gelen toprak reformu çalışmaları başlatılmıştır. Bu konuda ilk adım 1930'ların başında İskan Kanunu ile atılmış, Atatürk 1936 yılında Bütçe Kanunu'nun ve 1937 yılında da Meclis'in açılış konuşmasında bir toprak reformunun hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi yönünde tavır geliştirmiştir (Ecevit, 2015: 15; Emre, 2015: 173; Koçak, 2010: 175). Aynı şekilde, CHP Genel Başkan Vekili İsmet İnönü 29 Aralık 1937'de TBMM'de yaptığı bir konuşmada "Toprak mahsulünü ancak bir vaziyette verir. Bu vaziyet de o toprağın işleyeninin malı olmasıdır (Bila, 1979: 111)" sözü ile CHP üst kadrolarının toprak reformu konusundaki ısrarlı tutumunu ortaya koymuştur. Ancak, 1938 yılında Atatürk'ün vefatı ve kısa bir süre sonra 2. Dünya Savaşı'nın başlaması ile toprak reformu rafa kaldırılmıştır (Giritlioğlu, 1965'den akt. Ahmad, 2010: 23).

4. 6 İlke ve Resmi İdeoloji Olarak Kemalizm

1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın rejim karşıtlarının odağı haline geldiği gerekçesiyle kısa bir süre sonra kapatılması ve 1926 yılında Mustafa Kemal'i hedef alan İzmir Suikastı planının ortaya çıkarılmasının ardından, 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin başarısız olması rejimin ve devrimlerin geleceği açısından CHP kadrolarında büyük bir endişe ve hayal kırıklığına neden olmuştur. Devrimlerin yaygınlaşması, halkın devrimleri içselleştirmesi ve rejime yönelik tehditlerin ortadan kaldırılması için öncelikli hedef olarak ideolojik mücadeleye yoğunlaşan CHP kadroları, bu amaçla 1932 yılında "halkevleri"ni kurmuşlardır (Yükseliman, 2002: 60; Bozkurt, 1976: 84).

1931 yılında toplanan 3. CHF Kurultayı'nda cumhuriyetçiliği, halkçılığı, milliyetçiliği, laikliği, devletçiliği ve devrimciliği 6 ilke (6 ok) olarak benimseyerek ideolojik konumunu netleştiren CHP, 1935 yılında toplanan 4. CHF Kurultayı'nda kabul edilen parti programında "Kemalizm"i partinin "resmi ideolojik kimliği" olarak benimsemiştir (CHF, 1931: 31; CHP, 2004: 17). Böylece, 6 ilkeye dayanan Kemalizm "devleti kuran iradenin ideolojisi" olarak CHP ile bütünleşmiştir. Bu süreç 6 ilkenin (dolayısıyla Kemalizm'in) 1937 yılında anayasaya eklenmesi ile devam etmiştir. Kemalizm'in 1935 yılında partinin,

1937'de de devletin resmi ideolojisi olarak benimsenmesini CHP kadrolarının 1930'lu yıllarda yürüttüğü ideolojik mücadeleye yoğunlaşma stratejisinin bir parçası olarak kabul etmek mümkündür. Yine, Kemalizm'in resmi ideoloji olarak kabul edilmesi, CHP kadrolarının gerek aşırı sağcı gerekse de aşırı solcu ideolojilerle organik bir bağ içerisine girmediklerini, yani bu ikisi arasında herhangi bir tercih yapma eğiliminde olmadıklarını, bu anlamda Türkiye'ye özgü bir ideolojik duruş sergilediklerini göstermeleri bakımından önemlidir (Hatipoğlu, 2012: 156).

5. Otoriterleşme ve Bürokratik Muhafazakarlaşma Eğilimleri

1930'lu yıllarda İtalya'da faşist Mussolini, Portekiz'de korporatist Salazar, Almanya'da nasyonal sosyalist Hitler, İspanya'da falanjist Franco, Sovyet Rusya'da da komünist Stalin'in liderliğinde totaliter-diktatöryal rejimler oldukça popüler hale gelmiştir (Uyar, 2012a: 25). Bu ideolojilerin aşırı merkeziyetçi ve tektipleştirici yönetim anlayışı o dönem CHP kadroları üzerinde de etkisini göstermiştir (Öz, 1996: 97; Ahmad, 2010: 21). 1930'ların tek parti döneminde rejimin yerleştirilmesi, devrimlerin içselleştirilmesi ve yaygınlaştırılması sürecinde ekonomide müdahaleci devlet anlayışı, halkçılığın sınıfları yok sayan bakış açısı, aşırı laisist uygulamalar ve kendine özgü demokrasi algısı ile Türkiye'de toplumsal muhalefeti baskılayan otoriter (totaliter değil) bir yönetim anlayışı hakim olmuştur (Duverger, 1993: 358-364; Koç, 2014: 28).

1935 yılında toplanan 4. CHP Kurultayı'nda kabul edilen parti programında ülkede sınıf esasına dayanan ve sınıf mücadelesi veren örgütlerin kurulması yasaklanmıştır (CHP, 1935: 49). Bu politika CHP kadroları ile henüz filizlenmeye başlayan işçi hareketi arasındaki bağları koparma noktasına getirmiştir. Otoriter yönetim anlayışının bir göstergesi olarak Kurultay'da parti-devlet bütünleşmesinin ilk sinyalleri verilmiş, 1936 yılında Başvekil ve CHP Genel Başkan Vekili İsmet İnönü tarafından yayımlanan bir genelgeyle CHP Genel Sekreterinin aynı zamanda hükümet üyesi (teamülen İçişleri Bakanı), valilerin de il başkanı olarak görev yapacağı bildirilmiştir (Demirel, 2014: 212; Bila, 1979: 116; Uyar, 2012b: 43; Bozkurt, 1976: 87). Ancak, bu uygulama ile Batı'daki totaliter rejimlerin aksine parti devleti ele geçirmemiş, tam tersine devlet bürokrasisi partiyi ele geçirmiştir. Yaygın görüş bu durumun tek parti dönemindeki otoriter yönetim anlayışının Batı'daki faşist ülkelerde olduğu gibi totaliterleşme eğilimlerini engellediği yönündedir (Akşin, 1996: 190). Nitekim, kısa bir süre sonra parti-devlet bütünleşmesinin neden olduğu sakıncalar görülmüş, 1939 yılında toplanan 5. CHP Kurultayı'nda bu uygulamadan vazgeçilmiştir (Kabasakal, 1991: 136; Uyar, 2012b: 58).

CHP lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 yılında vefatı sonrası toplanan 1. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda İsmet İnönü "milli şef" ilan edilerek genel başkanlığa (ve cumhurbaşkanlığına) seçilmiştir. Bu süreçte İnönü'nün önüne iki önemli mesele çıkmıştır: Toprak reformu ve çok partili demokrasiye geçiş. İnönü, Atatürk'ün son yıllarında başlayan toprak reformu çalışmalarını sürdürmüştü, ancak 2. Dünya Savaşı'nın başlaması bu sürecin ertelenmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, İnönü 6 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada çok partili demokratik sisteme geçiş mesajı vererek CHP kadrolarının çok partili demokrasi hedefinden vazgeçmediğini ortaya koymuştur (Uyar, 2012b: 54).

1939 yılında toplanan 5. CHP Kurultayı'nda çok partili demokratik sisteme geçiş sürecinin altyapısını oluşturmak için parti içi muhalefet anlamına gelen "müstakil grup" kurulmuş, parti-devlet bütünleşmesinden vazgeçilmiştir (Bila, 1979: 159). Müstakil grup her ne kadar "güdümlü muhalefet" olarak etkin bir işlev yerine getirmemiş olsa da (Demirel, 2014: 263; Bila, 1979: 161; Öz, 1996: 159), CHP kadrolarının otoriterizmden totalitarizme geçiş gibi bir niyet taşımadıklarını, aksine otoriterizmin yumuşatılarak kısmen demokrasiye geçiş şartlarını oluşturma amacı taşıdıklarını göstermiştir (Uyar, 2012b: 61,69). Yine, yerel kongrelerde kabul edilen taleplerin kurultay gündemine getirilmesini sağlayan "dilekler sistemi" her ne kadar parti-devlet bütünleşmesinin izlerini taşıyor olsa da, aşırı merkeziyetçi otoriter yönetim anlayışı nedeniyle yerel örgütlerle arasındaki bağ kopma noktasına gelen CHP açısından katılımcı demokrasiyi yaşatma arzusunun işaretlerinden biri olmuştur (Öz, 1996: 175). Yerel örgütler tarafından gönderilen bu dilek ve istekler toplumun sosyo-ekonomik eğilimlerinin CHP kurultaylarının gündemine taşınmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, 1943 Genel Seçimlerinde 455 milletvekilliği için 533 adayın gösterilerek ikinci seçmenlere tercih hakkının tanınmış olması çok partili demokrasiye geçiş sürecindeki önemli adımlardan biri olmuştur (Uyar, 2012b: 64).

1930'lu yıllarda CHP kadrolarının devrimci-reformist kodlarına aykırı şekilde bürokratik muhafazakarlıkla hareket etmesi (Ecevit, 2015: 8,29) CHP'nin halktan kopuş sürecinin başlamasına neden olmuştur (Tuncay, 1996: 137). Milletvekili seçimlerinin iki dereceli olması nedeniyle yerelde 2. seçmen olarak eşrafın temsilde ön plana çıkması (Ahmad, 2010: 17; Hatipoğlu, 2012: 192), 1920'lerde mutemetlerin, 1930'larda il başkanlarının yerel egemen güçlere teslim edilmesi CHP'nin halktan kopuş sürecini hızlandırmıştır (Bila, 1979: 131-133). Dahası, otoriterleşme-merkezleşme eğilimleri CHP'nin merkez ve yerel

örgütler arasındaki bağlarını da oldukça zayıflatmıştır (Bektaş, 1993: 24). Aynı dönemde CHP'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da örgütlenmesinin oldukça zayıf olması o bölgelerin CHP kurultaylarında ve TBMM'de temsilinde ciddi sorunlar yaşanmasına neden olmuştur (Turan, 2011: 97-106; Demirel, 2014: 215; Hatipoğlu, 2012: 191; Koçak, 2012: 158).

6. Aşırı Otoriterleşme ve CHP Kadrolarının Devrimci-Reformist Arayışları

2. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye savaş ekonomisi uygulamak zorunda kalmıştır. Aktif üretken genç nüfusun önemli bir kısmının silah altına alınması üretim kapasitesini azaltmış, ithalatın düşmesi ile sanayi-tarım üretimi büyük bir düşüş yaşamıştır (Uyar, 2012b: 61). Savunma harcamalarındaki artış da bütçe dengelerini altüst etmiş, enflasyon ve hayat pahalılığı tavan yapmıştır. Ekonomik sıkıntılar sosyal ve kültürel yozlaşmayı da beraberinde getirmiş, rüşvet, karaborsa ve spekülasyon hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Diğer yandan, savaş ekonomisinin kendi zenginlerini yaratmış olması gelir adaletsizliğinin derinleşmesine neden olmuştur (Bila, 1979: 167; Ayata, 2010: 72). Böyle bir ortamda ilk olarak 1940 yılında Milli Korunma Kanunu ile hükümete ekonominin tümünü düzenleme ve denetleme yetkisi tanınmıştır. Bu kanun sermaye kesiminin kolay kazanç yollarının tıkanması, çiftçilerin üretimlerinin bir kısmına el konulması, işçilerin zorla çalıştırılması, çalışma saatlerinin artırılması ve hafta tatilinin kaldırılması gibi bir dizi uygulamayı yasal hale getirmiştir (Ahmad, 2010: 24; Demirel, 2014: 267). Ancak, 1920'lerde filizlenen, 1930'larda devletçilik uygulamaları ile büyük bir güç elde eden ve artık devlet bürokrasisi ile güç yarışı içine giren milli burjuvazi açısından bu kanunun uygulanabilirliği sınırlı olmuş (Bila, 1979: 168), işçi ve köylülerin büyük kesiminin CHP ile bağları -telafi edilemez şekilde- kopma noktasına gelmiştir (Hatipoğlu, 2012: 198).

İsmet İnönü 1942 yılında yaptığı TBMM açılış konuşmasında savaşı fırsata çeviren fırsatçı kesimi "300-500 kişiyi geçmeyen bataklık çiftlik ağası, gözü duymaz vurguncu tüccar, hangi milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı (Bila, 1979: 170)" olarak tanımlamış, bu kesimi açıkça karşısına almıştır. Savaşın ekonomik ve sosyal yaşam üzerindeki yıkıcı etkisi arttıkça CHP kadroları Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi ile doğrudan milli burjuvazi ve toprak ağalarını hedef almaya başlamıştır. Ancak, bu vergiler tam olarak uygulanmadığı gibi istenen hedeflere de ulaşmamıştır. CHP içerisinde 1930'lu yıllarda İsmet İnönü ve Celal Bayar arasında yaşanan devletçi-liberal çatışması 1940'lı yılların ilk yarısında CHP bürokrasisi ile burjuva-toprak ağaları ve işbirlikçileri arasında bir çıkar çatışmasına dönüşmüştür (Bila, 1979: 173). 1943 yılında toplanan 6. CHP Kurultayı'nda parti içinde gelişen farklı ideolojik eğilimler ve değişen güç dengeleri de kendini göstermiş, devletçilik politikası esnetilerek sermaye kesimine yönelik belli tavizler verilmiştir (Bila, 1979: 179).

CHP kadroları 1939-1945 yılları arasında Türkiye'yi savaş dışında tutarak büyük bir dış politika başarısı göstermiş, ancak 1920'lerde Kurtuluş Savaşı ve büyük devrimlerin, 1930'larda da devletçilik politikalarının sağladığı ekonomik gelişmenin yarattığı heyecan halk nezdinde yerini umutsuzluğa bırakmıştır. Savaşın siyasette, toplumsal yaşamda ve ekonomide yıkıcı etkileri arttıkça CHP kadroları gerek parti içi muhalefete, gerekse de toplumda yükselen muhalif seslere karşı aşırı otoriter ve muhafazakâr bir tavır göstermiştir (Turan, 2011: 129). Bu süreçte ekonomik sorunlarla boğuşan halk CHP'nin dış politikada elde ettiği başarıya fazla ilgi duymamıştır.

Atatürk döneminde gerçekleştirilen üstyapı devrimleri savaşın da etkisiyle 1940'lı yılların ilk yarısında sürdürülememiş, altyapı devrimleri için de uygun ortam bir türlü sağlanamamıştır. Buna rağmen, 1940-1946 arasında yaşanan üç önemli gelişme CHP kadrolarının aşırı otoriter ve bürokratik muhafazakar eğilimlerine rağmen devrimci-reformist motivasyonlarını kaybetmediklerini ortaya koymuştur:

- Birinci önemli gelişme, 1940 yılında parti içi muhalefete rağmen "köy enstitüleri"nin açılmış olmasıdır. Köy enstitüleri Kemalist ideolojinin ve devrimlerin köylerde yaygınlaştırılması, köyler ile kentler arasındaki derin kültürel ve sosyal farklılıkların giderilmesi amacıyla hazırlanmış (Demirel, 2014: 269) Türkiye'ye özgü bir projedir. Esasen geç kalınmış bir proje olan köy enstitülerine ileride yapılması planlanan toprak reformunun altyapısını hazırlaması bakımından büyük önem verilmiştir (Uyar, 2012b: 54).
- İkinci önemli gelişme, daha önce ertelenen toprak reformunun 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile parti içi sert muhalefete rağmen kabul edilmiş olmasıdır. Ancak, CHP içindeki güç dengelerinde ve toplumsal koşullarda yaşanan büyük değişim, henüz tasarı halindeyken kanunun TBMM'de yumuşatılmasına, kabul edildikten sonra da pratikte uygulanamamasına neden olmuştur (Demirel, 2014: 310; Bila, 1979: 192). CHP'nin toplumsal tabanının o dönemki sosyolojik analizi yapıldığında, gerek TBMM'de, gerekse merkezde ve yerel örgütlerde feodal güçlerin etkili konumu bu kanunun ölü doğmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.
- Üçüncü önemli gelişme, 1924 ve 1930 yıllarındaki iki başarısız denemeden sonra 1945 yılında yeniden çok partili demokratik sisteme geçmiştir. CHP'nin uzun yıllar tek başına iktidarda olmasına rağmen kendi

isteğiyle çok partili demokrasiyi getirmiş olması örnek bir uygulamadır (CHP, 2004: 16; Bakşık, 2009: 83; Uyar, 2012b: 16). CHP kadroları cumhuriyetin henüz ilk yıllarında arzu ettikleri çok partili demokrasi ideallerini iç ve dış dinamiklerin de hızlandırıcı etkisiyle 1945 yılında gerçekleştirmeyi başarmışlardır (Sarıbay, 2001: 51).

7. Savaş Sonrası Liberalleşme Eğilimleri

Çok partili demokratik sisteme geçiş sonrası Cumhuriyet Halk Partisi ideolojik olarak hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Bir yandan sermaye kesiminin yoğun talepleri, parti içinde devam eden çatışmalar ve CHP'den kopan Demokrat Partililerin yaptığı sert muhalefet, diğer yandan da Sovyet Rusya tehdidine karşı liberal Batılı devletler ile müttefik olma çabası (Aslan, 2016: 180) CHP'nin ideolojik olarak yeni bir yön arayışı içerisine girmesine neden olmuştur (Ahmad, 2010: 26). Nitekim, İnönü, 1946 Genel Seçimlerine hazırlık için toplanan 2. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda -halkçılık ilkesinin sınıfsız toplum idealine aykırı şekilde- sınıf temelli örgütlenmelerin önünün açılacağını belirtmiş (Bila, 1979: 204), aynı yıl Cemiyetler Kanunu'ndaki sınıf esasına dayalı örgüt kurma yasağı kaldırılarak sendikaların kurulmasının önü açılmış, 1947 Sendikalar Kanunu ile işçilere sendika kurma özgürlüğü getirilmiştir (Bozkurt, 1976: 335). 1946 yılında Matbuat Kanunu'nda yapılan değişiklikle gazetelerin kapatılması hükmü kaldırılmış, yine Basın Birliği Kanunu'nun yürürlükten kaldırılmasıyla basın özgürlüğü alanında ilerleme kaydedilmiştir (Tikveş, 1979: 167).

2. Dünya Savaşı sonrası CHP kadrolarının liberalleşme eğilimleri devletçi ekonomi politikalarında ılımlılaşmayı beraberinde getirmiştir. 1943 yılında toplanan 6. CHP Kurultayı'nda devletçiliğin yumuşatılarak kapitalist kesime belli tavizler verilmesi ile başlayan süreç (Koç, 2014: 41), 1947 yılında toplanan 7. CHP Kurultayı'nda devletçilikten vazgeçilmesi ile sonuçlanmıştır (Hatipoğlu, 2012: 216). Artık devlet kar amaçlı işletmeler kurmayacak, özel sektörün ilgilendiği alanlarda yatırımlar yapmayacak ve serbest piyasa koşullarını hakim kılacaktır (Bila, 1979: 226). Bu değişime rağmen, 1948 yılında İstanbul'da hükümetten bağımsız olarak düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi'nde devlet kapitalizminin ve devlet bürokrasisinin ekonomik gelişmenin önünde en büyük engel olarak gösterilmesi milli burjuvazinin CHP'ye karşı ciddi bir muhalefet gösterdiğini açıkça ortaya koymuştur. Anlaşılan şudur ki, CHP'nin 1947'de devletçilikten vazgeçerek verdiği büyük ideolojik taviz sermaye kesimini tatmin etmemiş, ya da değişim çabası sermaye kesimi tarafından temkinli karşılanmıştır (Tuna, 2002: 316).

2. Dünya Savaşı sonrası ABD ile başlayan iyi ilişkilerin de etkisiyle Türkiye'de anti-komünizm ve sol karşıtlığı bir devlet politikası haline gelmiştir (Ahmad, 2010: 52). 1930'lu yıllarda solu kendi ideolojisine muhalif tutumu nedeniyle potansiyel bir sorun olarak algılayan CHP kadroları, artık "komünizm karşıtlığı" söylemi ile sol kesimi tamamen dışlayan ve büyük tehdit olarak gören bir noktaya gelmiştir (Aslan, 2016: 177-179). Bu anlayış değişimi ile birlikte CHP içindeki solcu aydınlar tasfiye edilmeye, ülke genelindeki kütüphanelerdeki sol içerikli kitaplar toplatılmaya başlanmıştır. Dahası, 1940 yılında açılan köy enstitülerinin 1946 yılında kapatılmasına giden süreçte, köy enstitüleri komünizm propagandası yapmak ve komünist gençler yetiştirmekle suçlanmıştır (Bozkurt, 1976: 337). Böylece, köy enstitülerinin yerel feodal güçlerin çıkarlarına ters düşüyor olması (Uyar, 2012b: 56) TBMM'de onların çıkarlarını savunanlar açısından antikomünizm propagandası ile maskelenmiştir.

8. Popülist Politikalar ve Tavizler Eşliğinde CHP'nin İdeolojik Dönüşümü

1947 yılında toplanan 7. CHP Kurultayı'nda "devrimcilik" ilkesi "evrimcilik" olarak yeniden adlandırılmış, bu süreçte Atatürk sonrası dönemde atılan üç devrimci-reformist adımın (köy enstitülerinin açılması, toprak reformu, çok partili demokratik sisteme geçiş) sadece biri başarılı olmuştur. Henüz tasarı halindeyken TBMM'de yumuşatılan, kabul edildikten sonra da pratikte uygulama imkanı bulunmayan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun temel felsefesini oluşturan bazı maddeler bir süre sonra değiştirilerek kanun kadük hale getirilmiştir. Böylece, üstyapı devrimlerini altyapı devrimleri ile sürdürme ideali pratikte imkansız hale gelmiştir. Kemalist ideolojinin ve devrimlerin köylere ulaşmasını sağlayan köy enstitüleri de yerel feodal güçlerin baskısıyla kapatılmıştır (Bila, 1979: 247). 1930'larda katı laiklik anlayışından taviz vermeyen CHP kadroları, 1948 yılında imam hatip kurslarının açılması, 1927 yılında ilkökul müfredatından çıkarılan din derslerinin 1948 yılında seçmeli ders olarak konulması, 1933'te kapatılan ilahiyat fakültelerinin 1949 yılında yeniden açılması (Öcal, 1986: 115) ve 1950 yılında tekke, zaviye ve türbelerin yeniden açılmasına izin verilmesi birlikte bu konuda köklü bir anlayış değişikliği ortaya koymuştur (Hatipoğlu, 2012: 219; Uyar, 2012b: 68). Belli oranda kaybettiği toplumsal desteği yeniden arttırmaya ve seçimleri kazanmaya yönelik bazı liberal ve demokratik adımlar atan CHP kadroları, artık köklü devrimlerden ve ideolojik çizgisinden ödün verir noktaya gelmiştir. Bu süreci farklı bir bakış açısıyla CHP'nin -değişen iç ve dış koşulların etkisiyle- ideolojik değişim ve dönüşümü olarak da ele almak mümkündür.

7 Ağustos 1946 ile iktidarın kaybedildiği 1950 Genel Seçimleri arasındaki dönemde İnönü tarafından belirlenen başbakanların ideolojik görüşleri CHP'nin yaşadığı ideolojik değişim ve dönüşümün niteliğini ortaya koymaktadır. 7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947 arasında başbakanlık yapan aşırı sağcı-otoriter Recep Peker'e karşın, 10 Eylül 1947-16 Ocak 1949 arasında başbakanlık yapan Hasan Saka liberal (Ahmad, 2010: 46), 16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950 arasında başvekillik yapan Şemsettin Günaltay da İslamcıdır (Ahmad, 2010: 50). Bu durum, esasen bir ideolojik değişim ve dönüşüm sürecinden öte CHP açısından ideolojik bir kaos hali ortaya koymaktadır.

CHP'nin seçim kazanmaya yönelik uyguladığı popülist politikalar seçimi kazanması için yeterli olmamış, ilk defa gizli oy-açık tasnif usulüne göre yapılan 1950 Genel Seçimlerinde CHP 27 yıllık iktidarını kaybetmiştir. Seçim sonuçları gerçekçi bir bakış açısı ile ele alındığında CHP'nin halk desteğini tamamen kaybettiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü, CHP halk desteğini uzun yıllar boyunca istikrarlı bir şekilde kaybetmiş olmasına rağmen 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin % 55,2 oy oranına karşılık % 39,6 oy almıştır (TÜİK, 2012: 25). Ancak, CHP lehine olacağını düşünülen "çoğunluk seçim sistemi" aleyhine işlemiş, TBMM'de % 14,1 milletvekili oranı ile temsil edilebilmiştir. Bu anlamda, 1950 yılına gelindiğinde CHP'nin halen güçlü bir toplumsal tabana sahip olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir.

Sonuç

Milli Mücadeleyi örgütleyen ve yürüten Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin işgalci güçlere karşı ortaya koyduğu anti-emperyalist, tam bağımsızlıkçı ve milliyetçi tavır, milli mücadele sonrası Halk Fırkası'nın kurulması ile devrimci-reformist bir ideolojik niteliğe bürünmüştür. 1. Meclis'te önerdiği "Halkçılık Programı" ve bir seçim programı niteliği gösteren 9 umde ile ilk ideolojik çıkışını yapan CHP, 1927 yılında ideolojik olarak cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi ve laisist bir duruş ortaya koymuş, liberal ekonomi anlayışı ve çok partili demokrasi hedefini ön plana çıkarmıştır. 1920'li yıllarda liberal ekonomi politikaları ile arzu edilen ekonomik kalkınmanın sağlanamaması ve 1929-30 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrası dünya genelinde ekonomiye devlet müdahalesini savunan Keynesyen ekonomik politikalarına yönelimin artması CHP kadrolarının liberal ekonomi politikalarından vazgeçmesine neden olmuştur. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın rejim karşıtlarının odağı haline geldiği gerekçesiyle 1925 yılında kapatılmasının ardından, 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın faaliyetlerinin de kısa bir süre sonra aynı gerekçeyle sonlandırılması, çok partili sisteme geçişin 1945 yılına kadar ertelenmesine neden olmuştur.

1931 yılında cumhuriyetçiliği, halkçılığı, milliyetçiliği, laikliği, devletçiliği ve devrimciliği 6 ilke olarak benimseyerek ideolojik konumunu netleştiren CHP, 1935 yılında 6 ilkeye dayanan "Kemalizm"i partinin "resmi ideolojik kimliği" olarak benimsemiştir. 1937 yılında 6 ilkenin anayasaya eklenmesi ile Kemalizm partinin yanı sıra devletin resmi ideolojisi haline gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün toplumun geniş kesimleri üzerindeki karizmatik liderliği, devrimlerin içselleştirilmesi ve yaygınlaştırılması için halkevleri aracılığıyla yürütülen ideolojik mücadele ve ekonomide devletçilik politikalarının sağladığı ekonomik gelişme 1930'lu yıllarda CHP'nin toplumun geniş kesiminin desteğini almasını sağlamıştır. Ancak, halkçılığın işçi ve köylüler aleyhine işlemeye başlayan sınıfsız bakış açısı, aşırı laisist uygulamalar ve otoriter-bürokratik muhafazakâr yönetim anlayışı toplumsal muhalefetin sert tedbirlere rağmen CHP karşısında taban bulmasında etkili olmuştur. Nitekim, karizmatik liderliği ile toplumda büyük saygı gören Mustafa Kemal'in vefatı, Kurtuluş Savaşının kazanılmasının yarattığı heyecanın geçen süre zarfında azalmış olması ve devletçilik ile sağlanan ekonomik gelişmenin yerini 2. Dünya Savaşı ile ekonomik yıkıma bırakması 1940'lı yılların başında CHP karşısında güçlü bir toplumsal muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Savaş yıllarındaki siyasi ve ideolojik üretimsizlik ortamında CHP'nin toplumsal muhalefeti kontrol altında tutabilmek için aşırı otoriter yönetim anlayışına meyletmiş olması o dönem CHP kadroları açısından tek seçenek olarak görülmüş gibidir.

Sermaye kesimi ve feodal güçlerin baskısı, CHP'den ayrılan muhalifler (Dörtlü Takirciler) tarafından kurulan Demokrat Parti'nin etkin muhalefeti ve liberal Batılı devletler ile uyumlulaşma çabası 2. Dünya Savaşı sonrası CHP'de liberalleşme eğilimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte köy enstitülerinin kapatılması, toprak reformunun gerçekleştirilememesi, devletçilikten vazgeçilmesi ve laiklikten tavizler verilmesi CHP'nin keskin bir ideolojik kırılma yaşamasına neden olmuştur. Bu anlamda, CHP'nin 1930'lu yıllarda ulaştığı ideolojik netliği, 1940'lı yılların sonuna gelindiğinde ideolojik "değişim", "dönüşüm" ve hatta "kaos" olarak ele almak mümkündür.

Cumhuriyet Halk Partisi üst kadroları tek parti iktidarı süresince iç ve dış dinamiklerin (parti içi-parti dışı, ülke içi-ülke-dışı) siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmeler üzerindeki etkisini gözardı etmemiştir. Bu durum CHP'nin ideolojik olarak kırılğan ve değişken bir görüntü vermesine neden olmuştur. Kimine göre ideolojik tutarsızlık ya da taviz, kimine göre de ideolojik değişim ve dönüşüm olarak farklı

şekilde tanımlanabilecek olan bu durumun esasen bir ideolojik kaos halini ortaya koyduğu açıktır. 1927 yılında devrimci-reformist, laisist, (ekonomide) liberal bir ideolojik duruş ortaya koyan CHP; 1935 yılında bürokratik muhafazakar, aşırı laisist, (ekonomide) aşırı devletçi, (yönetim anlayışında) otoriter; 1941 yılında (yönetim anlayışında) aşırı otoriter; 1949 yılında ılımlı laisist, (ekonomide) liberal, (yönetim biçiminde) yarı-demokrat (ya da görece demokrat) bir ideolojik duruş ortaya koymuştur. 1920'lerde ulus devlet inşası sürecinde farklı etnik kökenleri aynı ortak kimlikte bir araya getirme hedefi olan milliyetçilik anlayışı, 1930'larda yerini Batı Avrupa'da yaygınlaşan aşırı sağcı ideolojilerin de etkisiyle aşırı milliyetçilik anlayışına², 1940'larda da bilinçli sol ve komünizm karşıtlığına bırakmıştır. Tek parti iktidarı döneminde cumhuriyetçilik CHP'nin değişmez-dönüşmez ideolojik ilkesi olarak ön plana çıkmıştır. CHP'nin 1920 yılından itibaren sıkı sıkıya bağlı kaldığı halkçılık ilkesi de 1946 yılında sınıf esasına dayalı örgüt kurma yasağının kaldırılması ile anlamsal erozyona uğramıştır.

Sonuç olarak, 1923'ten 1950'ye giden süreçte CHP ideolojik kimliğini Kemalizm'de bulmuş, ancak gelişen iç ve dış siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle siyasi söylemler ve hükümet politikaları açısından ideolojik çizgisinde sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmıştır. Bu ideolojik değişim ve dönüşüm sürecini bir ideolojik kaos hali, bu ideolojik kaos halini de CHP'nin karşıtlıklar içinde sürekli yön arayışı olarak da değerlendirmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Faroz (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, İstanbul: Hil Yayınları.
- AKŞİN, Sina (1996). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- ASLAN, Zehra, (2016), "Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların Sol Algısı (1923-1960)", Karadeniz Araştırmaları, S. 51, s. 171-190.
- ATEŞ, Toktamış (1994). *Kemalizm'in Özü*, İstanbul: Der Yayınları.
- AYATA, A. Güneş (2010). *Cumhuriyet Halk Partisi (Örgüt ve İdeoloji)*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- BAKŞIK, Şeref (2009). *CHP İle Bir Ömür*, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- BEKTAŞ, Arsev (1993). *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- BİLA, Hikmet (1979). *CHP Tarihi: 1919-1979*, Ankara: DMS Doruk Matbaacılık.
- BOZKURT, Celal E. (1976). *Kemalizm Marksizm ve Ecevit*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- CHF (1931). *CHF Nizamnamesi ve Programı*, Ankara: TBMM Matbaası.
https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197505818%20CHF%20NIZAMNAMESI%20VE%20PROGRAMI%201931/197505818%20CHF%20NIZAMNAMESI%20VE%20PROGRAMI%201931%200000_0039.pdf kaynağından alındı.
- CHP (1935). *CHP Programı*, Ankara: Ulus Basımevi.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197000602 kaynağından alındı.
- CHP (2004). *Cumhuriyet Halk Partisi Eğitim El Kitabı*, Ankara: CHP Yayınları.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=200400296 kaynağından alındı.
- CHP (1952). *CHP'nin Yirmi Dokuzuncu Yıldönümü*.
- CHP (1973). *Ak Günlere 1973 Seçim Bildirgesi*, Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- CUMHURİYET HALK FIRKASI (1927), *1927 Nizamnamesi*.
<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/198103997%20CHF%20NIZAMNAMESI%201929/198103997%20CHF%20NIZAMNAMESI%201929.pdf> kaynağından alındı.
- CUMHURİYET HALK FIRKASI (1931), *1931 Nizamnamesi*.
https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197505818%20CHF%20NIZAMNAMESI%20VE%20PROGRAMI%201931/197505818%20CHF%20NIZAMNAMESI%20VE%20PROGRAMI%201931%200000_0039.pdf kaynağından alındı.
- CUMHURİYET HALK FIRKASI (1931), *1931 Programı*.
https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197505818%20CHF%20NIZAMNAMESI%20VE%20PROGRAMI%201931/197505818%20CHF%20NIZAMNAMESI%20VE%20PROGRAMI%201931%200000_0039.pdf kaynağından alındı.
- CUMHURİYET HALK PARTİSİ (1935), *1935 Tüzüğü*.
<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197603268%20CHP%20TUZUGU%201935/197603268%20CHP%20TUZUGU%201935.pdf> kaynağından alındı.
- CUMHURİYET HALK PARTİSİ (2016), *1993 Tüzüğü (2016 Değişiklikleri İle)*. <https://www.chp.org.tr/Assets/dosya/tuzuk2016-29012016.pdf> kaynağından alındı.
- COŞKUN, Alev (1978). *Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol*, İstanbul: Tekin Yayınevi.

² 1930'larda Türkiye'de milliyetçiliğin aşırılışmasını Batı'daki gibi faşizm, falanjizm, korporatizm, nazizm gibi ideolojilerle kıyaslamak mümkün değildir. O dönemde Türkiye'de tüm etnik kökenleri Türk üst kimliğinde bir araya getirmeyi hedefleyen, motivasyon olarak da Türk etnik kimliğini kültürel motiflerle yücelten, şiddet yerine ideolojik propagandaya meyleden bütünleştirici-tektipleştirici bir bakış açısının ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Yine de, bu konuyu ulus devlet inşası ve tek ulus yaratma stratejisi içerisinde - dönemin koşulları içerisinde- detaylı olarak ele almak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

- DEMİREL, Ahmet (2014). *Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DURŞUN, Tuncay (2002). *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DUVERGER, Maurice (1993). *Siyasi Partiler*, (çeviren: E. Özbudun), Ankara: Bilgi Yayınları.
- ECEVİT, Bülent (2015). *Atatürk ve Devrimcilik*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- EMRE, Yunus (2015). *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol: Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERDOĞAN, Caner (2017). *Oligarşinin Demir Kanunu'nun Cumhuriyet Halk Partisi Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- GİRİTLİOĞLU, Fahir (1965). *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevki 2. Cilt*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- HALK FIRKASI 1923 NİZAMNAMESİ, Ankara.
- HATİPOĞLU, Atakan (2012). *CHP'nin İdeolojik Dönüşümü: Kemalizm'den Sosyal Demokrasi'ye*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- KABASAKAL, Mehmet (1991). *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- KOÇ, Altuğ (2014). *CHP'de Ortanın Solu Söylemi ve 1965 Seçimleri*, İstanbul: Dezanj Yayınları.
- KOÇAK, Cemil (2012). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖCAL, Mustafa (1986). "İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1(1), s. 111-123.
- ÖZ, Esat (1996). *Otoriterizm ve Siyaset: Türkiye'de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)*, Ankara: Yetkin Basım Yayım ve Dağıtım.
- PERİNÇEK, Doğu (2014). *Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- SİVAS KONGRESİ BEYANNAMESİ
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2319/201503186.pdf> kaynağından alındı.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2001). *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- TİKVEŞ, Özkan (1979). *Basın Özgürlüğü ve Sansür Yasağı*. Elektronik Makale
<http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/1951/tikves9.pdf> kaynağından alındı.
- TUNA, Serkan (2002). "1948 Türkiye İktisat Kongresi'nde Devletçilik Tartışmaları ve Yansımaları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 1(1), s. 289-321.
- TUNCAY, Suavi (1996). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- TURAN, Murat (2011). *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- TÜİK (2012). *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=152 kaynağından alındı.
- UYAR, Hakkı (2012a). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- UYAR, Hakkı (2012b). *100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2012)*, Ankara: Anka Yayınları.
- YANIK, Murat (2002). *Parti İçi Demokrasi*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- YÜKSELİMAN, Nihan (2002). *Parti Devlet Bütünleşmesi*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.